

IHOR SRIBNYAK

Kijowski Uniwersytet im. Borysa Grinczenki

HISTORIA UTRWALONA W DOKUMENTACH:
ŹRÓDŁOWE ZNACZENIE DOKUMENTÓW
ARCHIWALNYCH ZE ZBIORÓW OSSOLINEUM
DLA REKONSTRUKCJI DZIAŁALNOŚCI
RZĄDU UKRAIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ
NA EMIGRACJI (NA PRZYKŁADZIE RĘKOPISU 22/53)*

W Polsce, jak w każdym kraju, są niezwykle miejsca, do których chce się wracać znowu i znowu... Ich atrakcyjność jest niewytłumaczalna i nie może być logicznie wyjaśniona. Jednak jeśli zastanowimy się przez chwilę, to zrozumiemy, że każde polskie miasto ma swoje „serce” – część historyczną ze świątyniami narodowo-kulturalnymi i religijnymi, „mięśnie” – współczesne budynki, „kości” – szerokie ulice i drogi, „krew” – rzeki, które przez nie płyną. Siłę miastu dają zakłady i fabryki, gdzie produkuje się wszystko, co jest potrzebne dla pełnego rozwoju wspólnoty miejskiej i państwa, a życie ofiarowują mu wiecznie młode polskie uniwersytety. Ale każde polskie miasto ma też duszę, którą tworzą muzea, biblioteki, archiwa...

Wrocław, w którym idealnie połączyły się: historia i współczesność, przytulność mieszkań prywatnych oraz wielojęzyczny gwar kawiarni i restauracji, majestat kościołów i błękitna lekkość nieba nad nimi, ciąg stuleci i krótka chwila przed skokiem miasta w przyszłość – też ma swoją duszę. W odróżnieniu od innych polskich miast dusza Wrocławia jest wszechpolska... W tym mieście od pierwszych lat powojennych działa unikatowa w skali całej Polski instytucja, która łączy wszystkie

* Artykuł został przygotowany przy wsparciu Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, który w 2014 roku zainicjował coroczną nagrodę im. Iwana Wyhowskiego (pod patronatem honorowym Prezydenta Polski), przyznawaną przez Kapitułę składającą się z przedstawicieli 25 uczelni wyższych oraz instytucji archiwalno-bibliotecznych Polski (w tym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich).

wspomniane wyżej (archiwum, muzeum, bibliotekę), a jej znaczenie cywilizacyjno-kulturowe wykracza poza granice dzisiejszej Polski i całej Europy Środkowo-Wschodniej. W tym sensie można porównać ją tylko do polskiego Rapperswilu...

Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNiO) jest nieodłączny od Wrocławia, a Wrocław – od niego. Jednocześnie ta polska instytucja muzealno-biblioteczno-archiwalna z własną ponad dwóchsetletnią historią jest bardzo ważną częścią życia kulturalno-naukowego całej Polski. Ossolineum od zawsze wywierało wielki wpływ na kształtowanie polskiej tożsamości narodowej, wykształciwszy w swoich murach kilka pokoleń polskich intelektualistów.

Od samego początku istnienia we Lwowie Ossolineum było jednym z najważniejszych ośrodków gromadzenia największych skarbów kultury polskiej (w tym rękopisów i pierwodruków dzieł Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Henryka Sienkiewicza), a przy tym zawsze pełniło misję znaczącego centrum biblioteczno-archiwalnego, które stwarzało wszystkie niezbędne warunki dla przeprowadzenia badań naukowych w sferze polonistyki¹.

Świadomość wielkiego znaczenia Ossolineum dla każdego Polaka pozwoliła Stanisławowi Łempickiemu stwierdzić:

Do Ossolineum zbiegały się wszystkie myśli polskich pracowników naukowych i młodzieży. Tu był warsztat pracy nad podtrzymaniem chwiejącego się na wietrze płomienia polskiej kultury, oświaty, nauki i nad wytwarzaniem nowych wartości w tych dziedzinach. Tutaj była świątynia książki polskiej².

Po tym, jak zbiory Ossolineum w 1939 roku znalazły się w rękach bolszewików, a wkrótce – nazistów, władze totalitarne nie przejmowały się losem tego słynnego Zakładu. Co więcej – przyczyniły się do podziału i rozproszenia jego zbiorów sztuki oraz kolekcji archiwalnych i bibliotecznych. Okupacyjne władze niemieckie, „ratując” Ossolineum „z łap sowieckich”, wywiozły część jego zbiorów rękopiśmiennych (siedem skrzyń) do Krakowa. Podczas kolejnego transportu materiały te – wskutek zbliżania się frontu – były porzucone w miejscowości Adelin (obecnie

¹ Więcej o historii Ossolineum i jego kolekcji zob. m.in. *Historia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, https://ossolineum.pl/wp-content/.../Ossolineum_historia.pdf; M. Gębarowicz, K. Tyszkowski, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie*, [w:] *Publiczne biblioteki lwowskie. Zarys dziejów*, red. L. Bernacki, Lwów 1926, s. 11–28; A. Fischer, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Zarys dziejów*, Lwów 1927, www.lwow.com.pl/ossolineum/ossolineum3.html; *Jak powstawało lwowskie Ossolineum. Na podstawie książki Władysława Jabłońskiej „Józef Maksymilian Ossoliński – szkic biograficzny”*, wydanej w 1967 r. przez Ossolineum, www.lwow.com.pl/os1.htm; *Wrocław–Lwów Lwów–Wrocław. Historia i współczesność*, red. D. Nespiak, M. Orzeł, Wrocław 2002; M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*, Wrocław 2003; O. Онищенко, Л. Дубровіна, Доля бібліотеки Оссолінеум в Україні та Польщі у документах 1945–1946 рр.: повертаючись до питань спільної історико-культурної спадщини, lostart.org.ua/ua/research/194.html; P. Голик, Легенда Львівського Оссолінеуму: постаті, видання та соціальна роль бібліотеки Оссолініських в уявленнях галичан XIX–XX ст. „Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: зб. наук. праць” 2010 Вип. 2 (18), s. 674–689.

² S. Łempicki, *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 1948, s. 10.

Zagrodno), a następnie zostały przewiezione do Wrocławia³. Jednocześnie do Adeline trafiła część biblioteki Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki we Lwowie, która następnie znalazła się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie⁴. Warto zaznaczyć, że część materiałów ukraińskich z przedwojennej kolekcji TNS została także przekazana do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

W 1946 roku rząd sowieckiej Ukrainy postanowił przekazać w charakterze „daru” narodu ukraińskiego część (według różnych ocen – 30–40%) zbiorów dokumentalnych i książkowych oraz dzieł sztuki pochodzących ze „starego” Ossolineum. W ten sposób jego zbiory zostały podzielone między dwa kraje i dwa miasta – Lwów i Wrocław, choć w tym przypadku stanowiły i nadal stanowią niepodzielną całość.

Obecnie Zakład Narodowy im. Ossolińskich, działając we Wrocławiu, nadal spełnia swoją szlachetną misję przechowywania skarbów narodowych Polski, pozostając przy tym jednym z czołowych ośrodków naukowo-badawczych w kraju i udostępniając swoje zbiory badaczom polskim i zagranicznym. Dzisiaj w Ossolineum przechowywanych jest prawie 2 miliony eksponatów (obrazy, książki, dokumenty archiwalne, zbiory numizmatyczne oraz inne), które mają nadzwyczajne znaczenie dla prowadzenia badań z historii i kultury Polski.

Rola Ossolineum nie ogranicza się tylko do Polski. Zbiory placówki mają wielki potencjał źródłowy dla badaczy z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, przede wszystkim z Ukrainy. Ich znaczenie być może było bodźcem dla badacza ukraińskiego P. Hołyka, który pisał o narodzinach „w ukraińskiej i polskiej wizjach tej instytucji [...] sylwetki nowego mitu: wyobrażenia o Instytucji [chodzi o ZNiO – I.S.] jako wspólnym dziedzictwie kulturalnym wielonarodowego Lwowa, które wpłynęło tak na polską, jak i na ukraińską wspólnotę”⁵.

Jednak odnotowane przez P. Hołyka zjawisko nigdy nie miało w sobie cech mitologicznych – jest właściwie obiektywną rzeczywistością, gdyż Ossolineum, pozostając polskim kulturalno-oświatowym centrum, gromadziło w swoich zbiorach dokumenty, które dotyczyły również historii narodu ukraińskiego. Zatem Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu był i wciąż jest symbolem wspólnego dziedzictwa kulturowego dwóch narodów – polskiego i ukraińskiego – bez względu na wszelkie trudne i skomplikowane pytania naszej wspólnej historii XX wieku⁶.

³ Г. Русинська-Гертх, Бібліотека Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві, „Вісник Львівського університету”, Серія 2011, Вип. 6, s. 162–173.

⁴ Г. Сварник, Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві: Каталог-інформатор, Варшава – Львів – Нью-Йорк 2005.

⁵ Р. Голик, Легенда..., s. 688–689.

⁶ *Tarnów – siedziba władz Ukraińskiej Republiki Ludowej. Prezentacja archiwaliów ukraińskich ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (wystawa)*, oprac. A. Warzeł, O. Medownikow, I. Lipko, Tarnów 2003; М. Палиєнко, І. Срібняк, Інформаційно-джерельний потенціал архівних збірок Національної установи імені Оссолінських у Вроцлаві з історії УНР (колекція 22/53), „Етнічна історія народів Європи” 2018 Вип.54, s. 127–140.

Liczba i różnorodność zbiorów dokumentalnych przechowywanych w Ossolineum jest tak duża, że przeprowadzenie nawet ścisłej analizy źródłowej tylko jednego zbioru jest niemożliwe w ramach osobnego, choćby i bardzo szczegółowego, artykułu. Największą uwagę autora zwrócił rękopis 22/53⁷, w którym zebrano znaczną ilość materiałów w języku ukraińskim, ilustrujących różne aspekty działalności Ołeksandra Kowalewskiego, ministra prasy i propagandy Rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na emigracji, struktur Sztabu Partyzancko-Powstańczego przy Głównej Komendzie Wojsk URL.

W pierwszej z teczek (22/53/1) znajdują się dokumenty, które należały do Kowalewskiego, a mianowicie: korespondencja służbowa i prywatna; sprawozdania finansowe; materiały i protokoły dotyczące negocjacji Delegacji Rządu URL z Rosyjskim Komitetem Politycznym w Warszawie jesienią 1920 roku; protokoły posiedzeń centrów Ukraińskiej Narodowej Partii Republikańskiej; podania o członkostwo w niej, pełnomocnictwa i legitymacje jej członków; dokumenty programowe i rezolucje Komitetu Centralnego wyżej wymienionej partii do Rady Republiki; dokumenty o ustosunkowaniu się partii wobec porozumienia polsko-ukraińskiego (grudzień 1919 roku); druki różnych ministerstw Rządu URL; statut Ukraińskiej Rady Narodowej; wersje robocze i materiały robocze; rysunki, wizytówki, mapy-schematy wykonane odręcznie.

Znaleźć tutaj można również kopie sprawozdań o wynikach wizytacji obozów jeńców oraz obozów internowanych żołnierzy ukraińskich przez przedstawiciela Misji Dyplomatycznej URL, które zawierają ważne informacje, pozwalające na rekonstrukcję życia i działalności Ukraińców w obozach w Łańcucie, Aleksandrowie, Częstochowie, Kaliszu i Pikulicach⁸.

Jeśli chodzi o warunki pobytu żołnierzy ukraińskich w obozach internowania wojsk URL, to – jak wynika z opisu – w Kaliszu były one najlepsze. W raporcie adresowanym do O. Kowalewskiego informowano między innymi, że w barakach i poza nimi był utrzymywany wzorcowy porządek, a same baraki były wyposażone w oświetlenie elektryczne i wentylację, były pomalowane na biało z zewnątrz i miały w środku piec żelazny (palono węglem). Obóz miał również całą niezbędną dla pobytu znacznej liczby żołnierzy infrastrukturę: łaźnię, stację pomp wodnych z wieżą ciśnienia, elektrownię, kuchnię, teatr oraz inne budynki pomocnicze⁹.

Przedstawiciel Ministerstwa Prasy i Propagandy URL odnotował, że dzięki sprawnej pracy łaźni obozowej i pralni w Kaliszu udało się nie dopuścić do szerzenia się chorób epidemicznych wśród żołnierzy. Bardzo ważne, według niego, było udzielanie żołnierzom przebywającym w obozie profesjonalnej pomocy medycz-

⁷ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53: „Papiery różne dotyczące spraw ukraińskich z czasów I wojny światowej i po jej zakończeniu (materiały dot. rządu ukraińskiej Republiki Ludowej w Tarnowie 1920–1921, papiery Ostapa Łuckiego i Oleksandra Kowalewskiego), materiały dot. wojska ukraińskiego)”.
⁸ М. Палієнко, І. Срібняк, *op. cit.*
⁹ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/1.

nej. W obozie działał szpital na 400 łóżek z odpowiednim personelem medycznym (9 lekarzy i 34 siostry miłosierdzia) z wystarczającą ilością leków. Przy szpitalu było czynne polskie medyczne ambulatorium (punkt medyczny), w którym pracował ukraiński personel medyczny. Personel ten zrobił wszystkim internowanym szczepienia chroniące przed cholerą i tyfusem. Polska komendantura zawsze była przychylna świadczeniu mieszkańcom obozu koniecznych usług medycznych, dając do dyspozycji niezbędną liczbę pomieszczeń dla obsługi medycznej żołnierzy ukraińskich¹⁰.

Ważne również było to, że – w odróżnieniu od innych obozów internowanych – „wyżywienie internowanych oficerów i kozaków w obozie kaliskim było dobrze zorganizowane”, bo – otrzymując jednakową z innymi ilość artykułów spożywczych (w pakietach żywnościowych) – internowani tego obozu mieli znacznie lepsze wyżywienie dla zagwarantowania swoich potrzeb życiowych. „Tajemnica” polegała na tym, że polska intendentura przekazywała swoje artykuły spożywcze w postaci surowej bezpośrednio do kuchni obozowej, gdzie już ukraińscy kucharze wojskowi gotowali wszystkie dania.

Według słów nieznanego autora cytowanego tutaj „Raportu” czterokrotnie jadł on obiad w Kaliszu, otrzymując „zupę fasolową z ziemniakami, mięsem, burakami i świeżą kapustą”, przy tym jego „jedna porcja zawierała około dwóch talerzy zupy”. Drugim daniem było „pół funta [200 gramów – I.S.] smażonego mięsa w sosie z mąki ze smalcem, jeden raz podano także dodatek do mięsa – kluski polane smalcem”. Urzędnik wspominał też o śniadaniach i kolacjach – „rano i wieczorem wydawano kawę i około 1 funt[a] [400 gramów – I.S.] marmolady na 4 os[oby]. Chleba podawano 1 fun[t] na dobę”¹¹.

Należy zaznaczyć, że ukraińscy zwierzchnicy internowanych robili wszystko, by urozmaicić wyżywienie, przeznaczając zyski ze sprzedaży biletów na spektakle, a dochód z prowadzenia sklepiku obozowego – na zakup warzyw, które nie były wydawane przez polską intendenturę.

Stan materialny internowanych w Kaliszu znacznie się różnił – większość z nich wydała wszystkie swoje oszczędności pieniężne (jeśli takowe były) i, nie otrzymując wsparcia od rządu, nie mogła pozwolić sobie na zakup najbardziej niezbędnych rzeczy. W tej sytuacji szczególnie cierpieli niektórzy oficerowie mający rodziny: choć przysługiwało im prawo mieszkania razem z rodziną poza obozem, to nie mieli możliwości, by z niego skorzystać. Jednak wśród internowanych byli również „zamożni” (przeważnie oficerowie, którzy pracowali w strukturach zaplecza i przez to byli związani z dystrybucją żywności itp.)¹².

Wielkich wysiłków od zwierzchników internowanych wymagała organizacja szkolenia wojskowego żołnierzy, a zwłaszcza przeprowadzenie codziennych (godzinnych, rano i wieczorem) ćwiczeń z musztry. Główną przeszkodą w tym

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

był brak chęci większości oficerów do podjęcia ćwiczeń z musztry w obecności kozaków, którzy ćwiczyli na tym samym placu pod kierownictwem swoich dowódców szeregu. W tej sytuacji generał Ołeksandr Udowyczenko¹³ kilka razy osobiście ćwiczył na placu, wykonując różne ćwiczenia, dając w ten sposób przykład osobisty ogłowi oficerów. Wreszcie udało mu się przekonać oficerów podporządkowanej mu dywizji, po czym ćwiczenia wykonywali wszyscy bez wyjątku oficerowie¹⁴.

W teczce nr 3 (22/53/3) przechowywana jest korespondencja prywatna i służbowa O. Kowalewskiego, są tam jego legitymacje członka filii Ukraińskiego Czerwonego Krzyża przy Armii Czynnej, współpracownika Ministerstwa Handlu i Przemysłu Rządu URL oraz inne. Oprócz tego znajdują się w niej dokumenty osobiste innych osób, m.in. legitymacja Wasyla J. Sklara z podpisem Jurija Tiutiunnyka¹⁵, dla ostatniego delegata na Ukrainę w charakterze przedstawiciela Sztabu Partyzancko-Powstańczego (nr 16 z dnia 12 marca 1921 roku, Tarnów)¹⁶.

Następna teczka (nr 4) także zawiera kilka legitymacji i zaświadczeń wydanych w latach 1919–1920 na nazwisko W. Sklara, kiedy to pełnił on funkcję komisarza frontowego przy 4 Kijowskiej Dywizji Strzeleckiej Wojsk URL. Wśród dokumentów znajdują się dwie fotografie nieposiadające opisu, ale niewątpliwie przedstawiające Sklara i jego adiutanta Dmytra Chorunżego. Zwraca uwagę list W. Sklara (z dnia 18 kwietnia 1921 roku), napisany ołówkiem chemicznym na sukiennej chustce. Był adresowany do żony i córki.

W. Sklar, będąc świadomy prawdopodobieństwa swojej śmierci, zwraca się w nim do rodziny takimi słowami:

Moja droga Aniuto i Luboczko! Ja, z rozkazu Głównego Atamana, po propozycji gen. chor. J. Tiutiunnyka i na podstawie rozkazu Ministra Spraw Wewnętrznych URL z 16 marca 1921 roku nr 423 wyjeżdżam dziś do państwowej pracy na południe Ukrainy jako cyw[ilny] komisarz, i na wszelki wypadek piszę ten list, żebyście mogły starać się o pomoc państwową. A mi to, że przez cztery ostatnie lata nic Wam nie dałem oprócz zmartwień, kłopotów finansowych i rozterek moralnych, proszę wybaczyć. Nie jestem winien! Robiłem to z wielkiej miłości do niej – Ukrainy i jej istnienia. Było to droższe dla mnie od wszystkiego, nawet własnego życia. Żyćcie sobie jak matka z córką i na odwrót. Kochajcie ją – Ukrainę, Ona Wam i naszemu narodowi będzie wdzięczna. Nie pamiętajcie złego. Wasz mąż i ojciec W. Skl[ar]¹⁷.

¹³ Ołeksandr Udowyczenko (ukr. Олександр Удовиченко; 1887–1975) – ukraiński działacz wojskowy i społeczny, generał-chorąży armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Zajmował różne stanowiska w armii URL (był m.in. dowódcą 3 Dywizji Żelaznej). Pod koniec 1920 r. został internowany w obozach w Polsce, wykonywał obowiązki generalnego inspektora armii URL. W 1924 r. wyjechał do Francji, gdzie zajął się pracą społeczną i na rzecz środowisk kombatanckich.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Jurko Tiutiunnyk (ukr. Юрко Тютюнник; 1891–1930) – ukraiński wojskowy w randze generała-chorążego armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, dowódca II Zimowego marszu armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (1921). Na skutek operacji OGPU wyjechał na Ukrainę. Aresztowany przez bolszewików i rozstrzelany w 1930 r.

¹⁶ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/3.

¹⁷ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/4.

W tej samej teczce są też: dokumenty Frontu Jedności Narodowej, korespondencja z jego członkami (z drugiej połowy lat trzydziestych); druk „Prawa o Tymczasowej Najwyższej Administracji i porządku ustawodawstwa w Ukraińskiej Republice Ludowej” (z dnia 17 listopada 1920 roku); korespondencja prywatna kilku osób, czasem bez podania imion, co pozwala przypuszczać, że W. Sklar jednak wrócił ze swojej śmiertelnie niebezpiecznej podróży.

W teczce nr 5 znajdują się różne dokumenty związane z tworzeniem i działalnością Sztabu Partyzancko-Powstańczego przy Głównej Komendzie Wojsk URL pod dowództwem generała-chorążego Jurija Tiutiunnyka. Są w niej zgromadzone: listy (głównie do J. Tiutiunnyka, czasem z jego rezolucjami); raporty, sprawozdania; zapiski, podania z prośbą, rozkazy, „protokoły zeznań” („przepytywalne listy”) powstańców; szyfry; listy żołnierzy, którzy wyrazili chęć bycia delegowanymi przez sztab J. Tiutiunnyka do prowadzenia pracy organizacyjno-powstańczej na Ukrainie; „Ustawa o organizacji powstania na Ukrainie Prawobrzeżnej” z klauzulą „ściśle tajne”, informacje od agentury; skład kadr Sztabu Partyzancko-Powstańczego, comiesięczne sprawozdania informacyjne i organizacyjne SPP o sytuacji na sowieckiej Ukrainie z odnotowaniem nazw i liczby oddziałów powstańczych, ich atamanów i rejonu ich dyslokacji (wśród nich – duża ilość materiałów pisanych ołówkiem).

Uwagę historyka niewątpliwie zwrócą również: „Pełnomocnictwo” przewodniczącego „Głównego Narodowego Komitetu Wołynia i Podola” Pylypa Pawluka do informowania Rządu URL i otrzymania od niego wytycznych i instrukcji co do organizacji partyzanckiego ruchu powstańczego; kopia listu B. Sawinkowa do przewodniczącego Misji Dyplomatycznej URL w Polsce z dnia 24 stycznia 1921 roku; autograf Symona Petlury¹⁸ na osobistym druku Przewodniczącego Dyrektoriatu i Głównego Atamana Wojsk URL z datą 29 marca 1921 roku, w którym J. Tiutiunnyk był zapraszany na posiedzenie Najwyższej Rady Wojskowej „w celu wyjaśnienia sytuacji”.

We wspomnianej teczce są też: oryginał rozkazu S. Petlury w sprawie delegacji podpułkownika Opanasa Stefaniwa do Rumunii oraz jego nominacji na szefa sztabu płk. Andrija Hułego-Hułenki¹⁹; podania z prośbą J. Tiutiunnyka do majora Czernockiego o delegowanie do Rumunii dowódcy sotni Dołyniuka jako oficera łącznikowego na południe Ukrainy; kopia raportu pułkownika Hołuba do Głównego Atamana S. Petlury; dokumenty o prowadzeniu akcji propandowej przeciwko URL przez haisińskiego atamana Wołynca, który należał do obozu politycznego Sawinkowa, kopie programu Ogólnoukraińskiego Związku Narodowego i Statutu Ukraińskiego Towarzystwa Wojskowego oraz inne. Tutaj też znajdują się powiado-

¹⁸ Symon Petlura (ukr. Симон Петлюра; 1879–1926) – ukraiński polityk narodowy, naczelny dowódca wojsk URL, pisarz, dziennikarz, publicysta, prezydent Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1919–1926 (od 1921 r. na uchodźstwie).

¹⁹ Andrij Hułuj-Huленko (ukr. Андрій Гулий-Гуленко; 1886 – po 1926) – generał-chorąży armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, w roku 1921 – dowódca Pierwszej Południowej Grupy Powstańczej armii URL. Aresztowany przez OGPU w roku 1922.

mienia od ambasadora URL w Niemczech z dnia 16 kwietnia 1921 roku o próbie hetmańców „przedstawienia sprawy tak, jakby to oni organizowali powstanie”.

Zainteresowanie badaczy ruchu partyzancko-powstańczego na południu Ukrainy niewątpliwie wywoła również treść własnoręcznej rezolucji Symona Petlury na jednym z raportów pułkownika A. Hułego-Hułenki (z dnia 19 marca 1921 roku), która była adresowana do ministra spraw wojskowych Rządu URL:

Za pochód na tyły wroga w bardzo ciężkich okolicznościach, za osobistą bojową odwagę i organizacyjno-państwowe zasługi uważam za konieczne nagrodzić pułkownika Hułego-Hułenkę, awansując go na generała-chorążego Armii URL ze starszeństwem od czasu przekroczenia [...] rzeki Zbrucz²⁰.

Przechowywana jest też odręcznie pisana instrukcja dotycząca tej sprawy z dnia 10 marca 1921 roku (z klauzulą „ściśle tajne”) dla wszystkich dowódców powstania na terenie Ukrainy (wśród różnych zadań o charakterze stricte wojskowo-organizacyjnym i wywiadowczo-agenturalnym. Jest również wymaganie, by „utrzymywać w zajmowanych rejonach najbardziej surowy porządek, chroniąc życie i prawa każdego obywatela U.R.L. bez względu na narodowość. Pogromy i rabunki w U.R.L. absolutnie nie powinny mieć miejsca. Winnych tego należy karać zgodnie z prawem czasu wojny”²¹).

W teczce nr 5 znajduje się również kopia apelu powstańców powiatu chorolско-zołotonoszewskiego guberni połtawskiej (z dnia 7 kwietnia 1921 roku z podpisem „Czubarow”) do S. Petlury, w którym wyrażona jest gotowość kontynuowania walki z władzą bolszewicką:

Przekazujemy Tobie, Ojcze, wyrazy czci i pozdrowienia z dalekiej Połtawszczyzny. Wiele nie będziemy pisali, ale co mamy do powiedzenia, to powiemy. Bolszewików bijemy, jak tylko trafiamy. Nadzieja w całej Połtawszczyźnie tylko ta, że nadeszła wiosna, wyszło słońce, a ze słońcem i Petlura – mówią chłopci. Kiedy komuniści przyjeżdżają na wieś i opowiadają, że Petlura siedzi w więzieniu... to chłopci mówią – znamy was dobrze, kłamcie wszystkim Kacapom [Rosjanom – I.S.], tylko nie nam...

List kończy się dwoma zwiężłymi zdaniem:

Oczekujemy rozkazu Pana co do ataku. Mamy ludzi i broń²².

Wśród innych dokumentów Sztabu Partyzancko-Powstańczego są wersje robocze „Rozkazu dla Sztabu Partyzancko-Powstańczego cz. 1 z dnia 18 lutego 1921 roku”, w którym J. Tiutiunnyk dokonał pierwszych nominacji: ppłk sztabu generalnego Ołeksandr Kuzmiński został mianowany pełniącym obowiązki pomocnika dowódcy sztabu, ppłk sztabu generalnego Wilhelm Sejhorsz – dowódcą oddziału organizacyjno-operacyjno-wywiadowczego, a sotnik Leonid Stupnicki – dowódcą oddziału agitacyjnego²³.

Znaczną wartość historyczną mają dane, dotyczące kosztorysów Sztabu Partyzancko-Powstańczego, na potrzeby którego do dnia 5 kwietnia 1921 roku asygnowa-

²⁰ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/5.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

no 50 385 000 marek polskich, 4 280 000 carskich rubli, 85 600 000 rubli sowieckich, 570 000 rumuńskich lejów i 5000 funtów szterlingów. Na początku kwietnia tego roku w sztabie pracowało 35 osób, na jego utrzymanie i personel co miesiąc przeznaczano 35 000 marek polskich. Wydatki na „organizację narodowych kółek na Ukrainie i we wrogich wojskach” wyniosły 10 milionów marek polskich. Z kolei 1 308 000 marek polskich wydano na utrzymanie czterech grup partyzanckich i dwudziestu rejonów, oficerów związkowych, adiutantów, informatorów-agitatorów – łącznie 165 osób. Na „jednorazowe wydatki dla organizacji powstania na terenie Ukrainy” (środki finansowe dla agitatorów na przejście przez granicę, przemyt literatury, nieprzewidziane wydatki) do 5 kwietnia 1921 roku przeznaczono 3 885 000 marek polskich, 4 280 000 carskich rubli, 85 600 rubli sowieckich, 240 rumuńskich lejów. Sztab pokrywał wydatki na utrzymanie personelu punktów konspiracyjnych na granicy polsko-sowieckiej i rumuńsko-sowieckiej, przez które na sowiecką Ukrainę przekradali się emisariusze i kurjerzy Sztabu Partyzancko-Powstańczego).

Niektóre dokumenty z teczki nr 5 dotyczą sytuacji internowanych żołnierzy Armii URL w Rumunii, a także starań dyplomacji ukraińskiej i tajnych struktur Sztabu Partyzancko-Powstańczego celem aktywizacji ruchu powstańczego na południu Ukrainy. Ze względu na brak w obozach wystarczającej liczby oficerów, gotowych wyjechać na Ukrainę Południową w celu przygotowywania powstania, Sztab Partyzancko-Powstańczy J. Tiutiunnyka już w kwietniu 1921 roku czynił starania dla przerzucenia takich oficerów z Polski do Rumunii²⁴.

Kolejna teczka (nr 6) także zawiera dokumenty Sztabu Partyzancko-Powstańczego. Można w niej znaleźć „Plan organizacji powstańczych oddziałów na Ukrainie”, instrukcje, mapy z zaznaczonym położeniem partyzanckich oddziałów i organizacji powstańczych, dokumentami osobistymi Kuźmy Jermoluka (m.in. „Książkę czerwonoarmisty”). Tutaj też jest przedruk z „Ploretariackiej Prawdy” (nr 19 z dnia 10 września 1921 roku) z listą aresztowanych i ukaranych członków Ogólnoukraińskiego Komitetu Powstańczego, miejskiej organizacji Strzelców Siczowych i doborowej grupy atamana Bessarabienki (kijowska „czerezwyczajka” wydała wyroki na 39 osób, w tym głównie kobiety; 4 zostały rozstrzelane, 18 kobiet skazano na pięć lat łągu, 3 – na dwa lata, a 4 – na jeden rok).

We wspomnianej teczce zebrano także bardzo cenne dokumenty świadczące o stanowisku Rządu URL na emigracji i dowództwa Sztabu Partyzancko-Powstańczego wobec pogromów Żydów, m.in. list ministra spraw zagranicznych URL do kierownika Sztabu URL (nr CDLXXXIII/343 z dnia 28 marca 1921 roku, Tarnów) z klauzulą „tajne, wręczyć osobiście, bardzo pilne”. Chodziło w nim o fakty „przerzucenia winy” przez niektórych nieświadomych powstańców „za ciężary wyzysku bolszewickiego na Żydów w ogóle” i o to, że takie „ekscesy wywołują wśród ludności żydowskiej zgorzienie i nastrój niekorzystny dla idei państwowości ukraińskiej”²⁵.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Pełny tekst listu zob. M. Палієнко, I. Срібняк, *op. cit.*, s. 138.

W ciągu kilku dni do J. Tiutiunnyka nadszedł list (cz. 620 z dnia 31 marca 1921 roku) od pełniącego obowiązki ministra Rządu URL generała Serhija Diadiuszy²⁶, w którym ten ostatni zaznaczał:

z informacji podanych przez uchodźców z Ukrainy do P[ana] Ministra Spraw Żydowskich wynika, że prawie wszystkie powstania chłopskie przeciw bolszewikom kończą się pogromami żydowskimi z wielką liczbą ofiar²⁷.

Takie zjawiska zdaniem ministra „dyskredytują władze U.R.L., a również niszczą naszą sprawę Państwową”, wobec tego uważał, że należy wydać

właściwe zarządzenia, żeby przy pomocy odezw oraz informacji od ludzi, którzy wysyłani są [...] na Ukrainę – wyjaśniono przewodnikom powstań chłopskich szkodliwość pogromów żydowskich dla ogólnej sprawy Ukraińskiej²⁸.

W swojej odpowiedzi (kwiecień 1921 roku) ministrowi wojny Rządu URL J. Tiutiunnyk przyznawał, że dowiedziono „fakt dokonywania pogromów przez niektóre oddziały tak zwanych powstańców-partyzantów, jacy operują na Ukrainie”. Jednak zgodnie z danymi, jakimi dysponował, te oddziały nie miały nic wspólnego ani z rządem URL, ani z organizacjami podporządkowanymi Sztabowi Partyzancko-Powstańczemu. Ze względu na to, że w składzie tych oddziałów były „niewątpliwie elementy antypaństwowe, anarchiczne”. J. Tiutiunnyk uważał za

nieodpowiadające naszym interesom stosowanie wobec nich jakkolwiek odezw albo zarządzeń, gdyż nie będą one miały żadnego wpływu na uczestników pogromów. Wątpliwe jest też, by stosowanie przez nas apeli, odezw i zarządzeń mogłoby pomóc naszej polityce za granicą. Wszystkie organizacje, które są podporządkowane Sztabowi, bez wątplenia stoją na gruncie państwowym i we właściwy sposób odcinają się od pogromów²⁹.

Teczka nr 7 zawiera: list S. Petlury do J. Tiutiunnyka z dnia 9 sierpnia 1921 roku (oryginał, z klauzulą „poufne”); zawiadomienie o przemyczeniu przez granicę literatury agitacyjnej; list esauła Jakowlewa do J. Tiutiunnyka (z dnia 22 sierpnia 1921 roku) z propozycją wykorzystania podkomendnych żołnierzy w przyszłej akcji przeciwko bolszewikom; służbową korespondencję z referentami ministerstwa infrastruktury (dróg i łączności) Rządu URL (o odnowieniu pracy kolei po rozpoczęciu powstania); list prof. I. Szendryka (z dnia 6 sierpnia 1921 roku) o potrzebie utworzenia Ukraińskiej Organizacji Narodowej w celu politycznego uświadczenia mieszkańców tych terenów, które będą wyzwolone podczas ogólnego powstania przeciwko bolszewikom oraz inne dokumenty.

²⁶ Serhij Diadiusza (ukr. Сергій Дядюша; 1870–1933) – ukraiński wojskowy, generał-porucznik armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. W listopadzie 1920 roku został internowany w obozach w Polsce. Od lutego do kwietnia 1921 pełnił obowiązki ministra wojny URL, był kierownikiem Wyższych Kursów Akademickich oficerów Sztabu Generalnego armii URL.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/6.

²⁹ *Ibidem*.

W tej samej teczce jest również sprawozdanie dowódcy zarządu cywilnego Sztabu Partyzancko-Powstańczego, ppłk. Josypa Dobrotworskiego, do dowódcy Sztabu z dnia 2 września 1921 roku (nr 61), w którym chodziło o konieczność zachowania dla historii dowodów wizualnych walki wyzwolenczej:

Dla historii i dla popularyzacji sprawy ukraińskiej, żebyśmy nie zasłużyli na miano pokolenia niekulturalnego wobec przyszłych pokoleń, musimy utrwalac ważne momenty historyczne, które będziemy przypominali w trakcie dalszej walki wyzwolenczej o swoją państwowość. W tym celu najlepiej byłoby, żeby razem ze Sztabem Partyzancko-Powstańczym wyjechali na Ukrainę przedstawiciele jakiegoś studia filmowego, a Sztab powinien mieć aparaty fotograficzne, które trzeba kupić przed wyjazdem na swój teren³⁰.

Warto byłoby również, według Dobrotworskiego, aby na Ukrainę (razem ze Sztabem Partyzancko-Powstańczym) przyjechali „przedstawiciele wpływowej prasy zagranicznej”. Ale w swej rezolucji do raportu Dobrotworskiego J. Tiutiunnyk zaznaczył, że wszystko to jest możliwe po osiągnięciu przez powstańców „pierwszego sukcesu”.

Korespondencja O. Kowalewskiego z przedstawicielami dyplomatycznymi URL w Europie, protokoły posiedzeń Komitetu Centralnego Ukraińskiej Partii Ludowo-Republikańskiej, niektóre egzemplarze gazet: „Ukraińska Trybuna” (Warszawa, 1921), „Вперед” (Lwów, 1921), „Syn Ukrainy” (Warszawa, 1920–1921), „Соборна Україна” oraz inne dokumenty zostały umieszczone w teczce nr 9 wymienionego zbioru. Tutaj też jest list do członków kółka ukraińskiego w Egipcie (nr 206 z dnia 16 listopada 1921 roku, Sidi-Biszr, Aleksandria) do dyrektora agencji „Ukrainapres” (Tarnów, Polska)³¹.

W tej teczce przechowywane są również: legitymacja (karta 1) członka Rady Republiki O. Kowalewskiego „dla wolnego wejścia na posiedzenia” z podpisem ministra spraw wewnętrznych URL O. Salikowskiego z dnia 15 stycznia 1921 roku; zaproszenie na Wieczornicę-Akademii na cześć ukraińskiego wieszczka Tarasa Szewczenki (w sześćdziesiątą rocznicę śmierci poety) z dnia 11 marca 1921 roku (Tarnów, sala „Sokoła”); legitymacja zastępcy prezesa Zarządu Głównego Towarzystwa Ukraińskiego Błękitnego Krzyża O. Kowalewskiego z dnia 23 września 1920 roku z podpisem prezesa towarzystwa I. Łypy; zaproszenie na Wieczornicę-Akademii z okazji rocznicy śmierci hetmana Ukrainy Iwana Mazepy (5 października 1921 roku w sali hotelu „Bristol”), przygotowaną siłami ukraińskich organizacji kulturalno-oświatowych i społecznych. Jednym z najciekawszych dokumentów tego zbioru jest list ministra prasy i propagandy O. Kowalewskiego do eksministra wojny Rządu URL na emigracji gen. chor. Wiktora Pawłenki, w którym zawarta jest ocena działań tego ostatniego podczas konfliktu między ministrami. Miał on miejsce 3 listopada 1921 roku³².

³⁰ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/7.

³¹ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/9.

³² Więcej na ten temat zob. I. Срібняк, Генерал В.Павленко vs міністра О.Ковалевського: спроба реконструкції конфлікту між двома членами уряду УНР в екзилі (за матеріалами ЦДАВО України та ZNiO), „Емінак: науковий щоквартальник” 2018, nr 2 (22), t. 2, s. 40–45.

W teczce nr 10 zostały umieszczone: wersje robocze życiorysów W. Salskiego i J. Tiutiunnyka; wspomnienia A. Łuszenki o J. Tiutiunnyku; raporty i powiadomienia o poruszaniu się grupy J. Tiutiunnyka (II zimowa wyprawa Armii URL); sprawozdania wywiadowcze; raport sekcji ewidencyjnej Sztabu Partyzancko-Powstańczego z przeglądem „ogólnego stanu oddziałów partyzanckich na Ukrainie do 1 sierpnia 1921 roku”; zaszyfrowane (liczbowo) powiadomienia do Sztabu Partyzancko-Powstańczego i klucze do ich odszyfrowania; sprawozdania prasowe, wyciągi z gazety „Пролетарская правда” z informacją o wyrokach sądowych wydanych na członków wykrytych przez bolszewików organizacji powstańczych (1922); noty informacyjne o dyslokacji wojsk bolszewickich na Ukrainie (lato–jesień 1921); rozkazy Sztabu Partyzancko-Powstańczego z części musztrowej (czerwiec–lipiec 1921); operacyjne noty grup powstańczych; mapy. Są tu też: sprawozdania tygodniowe Ukraińskiego Biura Prasowo-Informacyjnego (listopad 1921); list J. Tiutiunnyka (cz. 88) do MSZ URL z dnia 15 kwietnia 1921 roku z ogólnymi informacjami o sytuacji na Ukrainie sowieckiej i działalności Sztabu Partyzancko-Powstańczego; rozkaz zaszyfrowany (z klauzulą „ściśle tajne”) S. Petlury do dowódcy 20 Grupy Powstańczej atamana Orłyka o przygotowaniu do powszechnego powstania na Ukrainie.

Następna teczka (nr 11) mieści korespondencję, notatki, dzienniki, służbowe legitymacje Nazara Hnatiuka, naczelnika wydziału propagandy Ministerstwa Prasy i Propagandy Rządu URL. Z jego dzienników można zaczerpnąć dodatkowe szczegóły na temat już wspomnianego konfliktu pomiędzy W. Pawlenką³³ i O. Kowalewskim (był on jednak opisany ze słów tego ostatniego)³⁴. Z notatek Hnatiuka, umieszczonych w jego osobistym dzienniku, można się dowiedzieć o zamierzanych i rzeczywistych planach oraz składzie osobowym „spisku wojskowego” generałów Armii URL. Generałowie ci mieli planować obalenie Rządu URL pod przewodnictwem Pyłypa Pyłypczuka³⁵.

W rękopisie 22/53 także znajdują się różnorodne dokumenty, ilustrujące niektóre aspekty działalności, pozostającej w ostrej opozycji do emigracyjnego Państwowego Centrum URL, Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów w 1921 roku na emigracji. Wśród tych dokumentów są: listy Myhajły Hruszewskiego³⁶ do

³³ Wiktor Pawlenko (ukr. Віктор Павленко; 1882–1932) – generał-chorąży armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, dowódca sił lotniczych URL. Pod koniec 1920 r. wraz z wojskami ukraińskimi został internowany w Polsce. W 1921 r. służył w szkole lotniczej (Bydgoszcz), pełnił także obowiązki ministra wojny URL. Pod koniec 1921 r. udał się na emigrację, zaś w roku 1926 znalazł się w ZSRR na Kubaniu.

³⁴ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/11 (Щоденник начальника відділу пропаганди міністерства преси та пропаганди Уряду УНР Н. Гнатюка, запис від 5 листопада 1921 р.).

³⁵ Więcej na ten temat zob. I. Срібняк Генерал В.Павленко... (w druku). Pyłyp Pyłypczuk (ukr. Пилип Пилипчук; 1869–1940) – ukraiński polityk, premier rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na uchodźstwie (1921–1922). Od 1926 roku mieszkał w Łucku, pracował jako inżynier.

³⁶ Mychajło Hruszewski (ukr. Михайло Грушевський; 1866–1934) – ukraiński historyk i polityk. Przewodniczący Ukraińskiej Centralnej Rady, a od 22 stycznia 1918 r. – pierwszy prezydent Ukraińskiej Republiki Ludowej.

O. Szpamczenki (w sprawie rozłamu w UPSR) i innych polityków tej partii; listy i sprawozdania H. Denysenki do Komitetu Zagranicznego UPSR w sprawie wydawania „Вільної Спілки”; deklaracje i decyzje Komitetu Zagranicznego i Grupy Praskiej UPSR; wycinki z gazet, zapiski; rękopis artykułu M. Szapowała *Bez nadziejna sprzeczność*; legitymacja członka UPSR (nazwisko jest nieczytelne); list Związku Studentów Ukraińskich w Polsce do Komitetu Centralnego UPSR (grudzień 1921); materiały z teki redakcyjnej czasopisma „Вільна Спілка” (wznowienie wydania, które było planowane za granicą); pokwitowania i legitymacje komisarza cywilnego Armii URL H. Denysenki.

Tu także można znaleźć broszurę UPSR *Nasz stosunek do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i obecnej władzy na Ukrainie*, w której wyraźnie podkreślono bliskość, a nawet pokrewieństwo ideologii tej partii z postulatami bolszewików, ponieważ

będąc zwolennikiem rewolucji społecznej, dyktatury proletariatu i władzy rad, UPSR nie tylko nie wystąpiła przeciw Socjalistycznej Radzieckiej Republice na Ukrainie, a przeciwnie, była jedną z podstaw jej powstania i pomagała nadać jej ukraińskiego, socjalistycznego i sowieckiego charakteru³⁷.

Po takim wstępie staje się zrozumiałe, dlaczego bolszewicy nie traktowali eserów (w tym ukraińskich) jako „obcych klasowo” i chętnie wykorzystywali ich w roli „pożytecznych idiotów”³⁸. I chociaż eserzy nie uważali ówczesnej formy organizacji państwa na Ukrainie za „ani ukraińską, ani socjalistyczną, ani radziecką”, ponieważ ówczesna władza w USRR była „przysłana z Moskwy przez moskiewską partię komunistyczną” wspieraną przez „moskiewską, okupacyjną Armię Czerwoną” – dla bolszewików były to jedynie mało znaczące szczegóły.

Znaczną wartość naukową mają dokumenty, które zgromadzono w teczce nr 17. Można tu odnaleźć: wykaz dokumentów oficerów Armii URL, którzy byli delegowani przez dowództwo oddziałów zgodnie z rozkazem gen. Tiutiunyka do wykonania zadań specjalnych (naczelników rejonów powstańczych, szefów wywiadu rejonów, kurierów) na okupowanej przez bolszewików Ukrainie (wśród tych ostatnich była i Jęłyzaweta Mazjukewycz – córka płk. Wołodymyra Mazjukewyca); instrukcje dla tych, którzy udawali się na Ukrainę (z podpisem gen. Tiutiunyka); rozkazy Wojsk URL, kopia prawa o wyższym prawodawstwie wojskowym z 12 listopada 1920 roku, rozkazy Sztabu Partyzancko-Powstańczego dotyczący zarządzania cywilnego i wojskowego.

³⁷ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53.

³⁸ Ten termin stosuje się wobec osób wprowadzonych w błąd przez państwo terrorystyczne czy służbę specjalną (w tym przypadku – przez Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny [OGPU] przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR), zdolnych wykonywać potrzebną dla OGPU pracę bez uświadomienia sobie możliwych jej konsekwencji. Klasycznym przykładem „pożytecznego idioty” był gen.-chor. Armii URL M. Szapował (po jego przeniesieniu się do Francji). Zob. też. I. Срібняк, *Splendeurs et misères... українського генерала (громадсько-політична діяльність Миколи Шаповала у Франції, 1923-1948 pp.)*, [w:] „Evropský filozofický a historický diskurz”, Praha 2018, svazek 4, vydání 1, s. 6–13. <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23768>.

Szczególną uwagę przykuwa rozkaz kierownictwa wojskowego Sztabu Partyzancko-Powstańczego (nr 39 z 31 lipca 1921 roku), w którym przedstawiono sieć placówek i podplacówek przygranicznych Sztabu, stworzonych dla tajnego przetrzymania przez granicę polsko-sowiecką kurierów i organizatorów ruchu powstańczego na Ukrainie. Ogółem w lecie 1921 roku działało pięć takich placówek: nr 1 „Sarny” (z dwiema podplacówkami w Sniwydowyczach i Kysoryczach), nr 2 „Równe” (Ustje i Ostróg), nr 3 (Szumsk i Kuniów), nr 4 „Tarnopol” (Łanowice, Podwołoczysk i Satanów) i nr 5 (Husiatyn, Sidorów i Kudryńce)³⁹.

Zaprezentowana tu lista dokumentów nie jest pełna, ponieważ autor artykułu przeanalizował tylko niektóre materiały tych teczek rękopisu (22/53/1-7), które dotyczyły przede wszystkim działalności Sztabu Partyzancko-Powstańczego przy Komendzie Głównej Wojsk URL. Ze względu na to, że znaczną ich część stanowią oryginały z autografami J. Tiutiunnyka (a niekiedy i S. Petlury), materiały te mają znaczną wartość historyczną. Zaczerpnięte z nich informacje pozwalają uzupełnić wiedzę o znanych już faktach, a także dokonać ważnych uogólnień, łącząc mało znane epizody walki narodu ukraińskiego o swoją wolność i niezależność.

Równie ważny wydaje się też inny fakt, który unaocznia się w trakcie lektury dokumentów z rękopisu 22/53 – koordynacja działań polskich i ukraińskich instytucji wojskowych i państwowych we wspólnej walce z rosyjskim bolszewizmem. Kontynuację działalności Państwowego Centrum URL na emigracji umożliwiło państwo polskie, które – po podpisaniu traktatu z Rosją Sowiecką – *de facto* złamało swoje zobowiązania sojusznicze wobec URL. Powstrzymawszy inwazję bolszewicką w 1920 roku, a potem utrzymując Armię URL i tajnie wspierając finansowo działalność Sztabu Partyzancko-Powstańczego, Polska do końca lat trzydziestych XX wieku godnie pełniła swoją misję ochrony cywilizacji europejskiej przed zagrożeniem rosyjsko-komunistycznym.

SŁOWA KLUCZOWE: Ossolineum, dokument, archiwum, kolekcja, korespondencja, Ukraińska Republika Ludowa, Sztab Partyzancko-Powstańczy

³⁹ Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/17.

IHOR SRIBNYAK

HISTORY PRESERVED IN DOCUMENTS:
THE SOURCE SIGNIFICANCE OF ARCHIVAL DOCUMENTS FROM
THE OSSOLIŃSKI NATIONAL INSTITUTE'S COLLECTION FOR
THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC GOVERNMENT
ON EMIGRATION'S ACTIVITY RECONSTRUCTION
(ON AN EXAMPLE OF MANUSCRIPT 22/53)

SUMMARY

The article highlights the source and information potential of archive collection of the Ossoliński National Institute in Wrocław pertaining to the Ukrainian People's Republic (in reference to manuscript 22/53). The Institute preserves a marked number of materials in Ukrainian which illustrate the various aspects of the activity of Olexandr Kovalevskyi, a Ukrainian People's Republic Minister of Press and Propaganda on Emigration, as well as the structures of Partisan-Insurgent Staff of the Ukrainian People's Republic Army Headquarters.

KEYWORDS: the Ossoliński National Institute, document, archive, collection, correspondence, Ukrainian People's Republic, Partisan-Insurgent Staff

1. Заświadczenie Aleksandra Kowalewskiego, wydane przez Nadzwyczajną Misję Dyplomatyczną URL w Polsce, 7 października 1919 roku, Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/1.

Koncert

1. a) Lysenko: Żalobny mersa wykoną chór nacjonal.
b) Szewczenko: I Barasnik cwiw Lysenko: I i zolentw wykoną chór nacjonal.
2. Szewczenko: Kawkaz, deklam. wygłosi p. Żurbenko
3. Szewczenko: Bija! porohy, solo tenor przy akomp. bandary, ukraińsk. narod. instrument. wykoną band. p. Szczerbyna
4. Szewczenko: Rozryta mohyla, deklamacja wygłosi p. Krywicka
5. a) Szewczenko: Spiv Jaremy | solo baryton, wykoną
b) Szewczenko: Gecite sia braty moji | p. Jar. art. operowy
6. Komariwna: Na śmierć Szewczenki, dekl. wykoną p. Stepniak
7. Szewczenko: | Sonec zachodyt wykoną chór nacjonal.
Ludkiewicz: |
8. Samijlenko: | Kontata wykoną chor nacjonal.
Lysenko: |
- IV. Żywy obczas, pamięci poety, z udziałem bandarysty p. Zisiewicza.

Początek punktualnie o godzinie 7-mej wieczorem.

Reżyser: p. Stepniak. Dyrygent: p. Steszko.

Odpowiedzialny administrator
Komitet:
Pp. Batur, Bohočkyj, Kryżonowśkyj, Poływoda, Pasławśkyj,
Petrenko, Stepanenko.

3. Odrotna strona programu „Wieczoru-Akademii”, przygotowanego staraniem Komitetu Ukraińskich Organizacji Społecznych w Tarnowie, 11 marca 1921 roku, Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/1.

DOWÓDZTWO MIASTA I PLACU.

Przepustka

da p. *Klara Nayta*
Lwowa

na jazdę z Tarnopola do
i z powrotem do Tarnopola.

Ważna od dnia *20/12/1920* do dnia *20/12/1921*

Tarnopol, dnia *20/12/1920*

Dow. miasta:
[Signature]

L. 11-28.396.

4. Przepustka Vasila Sklyara na podróż z Tarnopola do Lwowa, 30 grudnia 1920 roku, Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/4.

FILHARMONJA WARSZAWSKA

Wtorek, dnia 19 października 1920 r.

WIELKI KONCERT
Ukraińskiej Kapeli * * * * *
 * * * * * **Republikańskiej**
 (CHÓR NACJONALNY)

Wysłany przez Ukraińskie Ministerjum Sztuki i Kultury Narodowej
 — DLA TURNÉE PO EUROPIE I AMERYCIE. —

Swoje koncertowe dany już we FRANCJI, BELGJI, ANGLI, HOLANDJI, SZWAJCARJI,
 Niemczech, Austrii i w Czechach z niezwykłym powodzeniem.

Dyrektor: **A. KOSZYC.** Pomocnik dyrektora: **P. Szczerowska.**
 Redaktor śpiewu i administrator: **G. Tuczapki.**

PROGRAM
 część I.

Kanty (kantyczki):

1. Św. Wawrzał. (1)	Układ Koszyca.
2. Pro Poczuwóku Bożu Matir. (2)	- Leonowycza.
3. Angel Chrystel. (3)	- Koszyca.

część II.

Koliadki i szczerdriwki:

4. Oj, rano, rano kury zapłyły. (6)	Układ Stupnyckiego.
5. Na ordańki rzezi. (9)	- Stecanka.
6. Oj tam za horaju. (13)	- Leonowycza.
7. Buła Wdówojka. (7)	- Koszyca.
8. Szczedryk. (15)	- Leonowycza.
9. Oj, na horonci. (16)	- Stecanka.

część III.

P I S N I:

10. Tychu Dunaj wodu nese. (31)	Układ Koszyca.
11. Na ulcy skrypka hraje. (21)	
12. Oj, horo kałyni pry dolyni. (23)	
13. Oj, u poli Baryszpeli. (40)	
14. Oj, przyda. (20)	
15. Mejl ja koczak z Ukrainy. (80)	- Leonowycza. - Koszyca.

**DOCHÓD PRZEZNACZONY NA KORZYŚĆ POLSKIEGO
 I UKRAIŃSKIEGO CZERWONEGO KRZYŻA,
 NA POMOC ZRUJNOWANEJ WOJNĄ LUDNOŚCI.**

II gi Koncert odbędzie się we Czwartek 21 paźd., o g. 8 w.
 III ci Koncert odbędzie się w Niedzielę 24 paźd., o g. 12 w p.

5. Program występu Ukraińskiej Kapeli Republikańskiej pod kierunkiem O. Koszyca w Warszawie, 19 listopada 1920 roku, Dz. Rękopisów ZNiO, sygn. akc. 22/53/1.